

LEKARZE I INNI POLSCY KURACJUSZE W CIEPLICACH ŚLĄSKICH W XIX w.¹

Jedną z miejscowości wchodzących w skład stale rozrastającej się aglomeracji miejskiej w Jeleniej Górze są Cieplice Śląskie. Co roku przyjeżdżają do nich zmęczeni wiekiem, pracą zawodową i chorobami reumatycznymi kuracjusze i wczasowicze ze wszystkich regionów naszego kraju. Cieplice swą popularność zawdzięczają miejscowym wodom ciepliczym, łagodzącym liczne dolegliwości reumatyczne.

Ich występowanie według XVII-wiecznego kronikarza Naso, pierwszego dziejopisa Jeleniej Góry Daniela Zellera i znanego śląskiego balneologa z końca XVIII w. Georga Mogalli, było znane okolicznej ludności już około 1108 r. ich odkrycie miejscowa legenda wiąże z osobą piastowskiego księcia Śląska - Bolesława Wysokiego. Miał on, według pierwszego historyka cieplickiego uzdrowiska Kaspra Schwenckfeldta, przypadkowo odkryć wody lecznicze około 1175 r. Fakt ten prawdopodobnie potwierdza pierwotna nazwa Cieplic o słowiańskim brzmieniu "Cieplowody" oraz XIV-wieczne przekazy źródłowe.

Dziewicza puszcza w dolinie rzeki Kamiennej, bardzo wolne tempo osadnictwa na terenie Kotliny Jeleniogórskiej, znaczne oddalenie Cieplic od znanych traktów handlowych i tras komunikacyjnych przypuszczalnie zadecydowały, że bogate zasoby miejscowych wód ciepliczych na przestrzeni XII i XIII w. były w minimalnym stopniu wykorzystywane i to zapewne jedynie przez okoliczną ludność.

Pierwsza dokumentalna wzmianka o występowaniu na terenie Cieplic wód o właściwościach leczniczych (*calidus fona* - gorące źródła) pochodzi z 1291 r. Z dokumentu księcia Bolka I z 1288 r. wynika, że wykorzystywaniem miejscowych wód do celów leczniczych zajmowali się joannici. Brak przekazów źródłowych nie pozwala ustalić dokładnie, jak długo Cieplice były w posiadaniu joannitów. Nadania feudalne księcia Bolka II z 1360 r., cesarza Karola IV z 1377 r. i wdowy po księciu Bolku II - Agnieszki - z 1381 r. na rzecz śląskiego rodu Schaffgotschów spowodowały, że Cieplice na przełomie XIV i XV w. stały się dziedziczną posiadłością tej rodziny.

Rozwój Cieplic jako uzdrowiska był związany ze sprowadzonymi tutaj w 1403 r. cystersami z pobliskiego opactwa krzeszowskiego przez ówczesnego właściciela uzdrowiska Hansa Schaffgotscha. Cystersi oprócz prawa patronatu do

¹ Artykuł był publikowany w: Problemy Uzdrowiskowe, 1983, z 3-4, s. 185-186.

miejsowego kościoła parafialnego, otrzymali przywilej swobodnego korzystania z zasobów wód leczniczych znajdujących się w obrębie posiadłości probostwa.

Brak urządzeń balneologicznych i pomieszczeń zabiegowych nie tylko uniemożliwiał przeprowadzanie jakichkolwiek czynności rehabilitacyjnych (w dzisiejszym - lekarskim - tego słowa znaczeniu), lecz także wykluczał możliwość szerszego zorganizowanego wykorzystywania leczniczych właściwości wspomnianych wód. Główną formą kuracji było jedynie picie wody. Dla wygody osób przyjeżdżających z odległych stron wybudowano dwie gospody - zajazdy - w 1418 i 1456 r. Niszczącą do tej pory, tymczasową obudowę głównego źródła - studnię wymieniono na masywną drewnianą palisadę. Zagospodarowano również znajdujące się, w pewnej odległości od siebie, dwa strumienie wypływające z głównego źródła. Jeden z nich otrzymał drewnianą cembrowinę i był przeznaczony przede wszystkim dla ubogiej ludności. Drugi strumień obudowano cembrowiną z kamienia ciosowego i w odróżnieniu od poprzedniego zwanego "drewnianym" nazywano "kamiennym kąpieliskiem". Na terenie obu źródeł wzniesiono prowizoryczne zabudowania z desek do zabiegów balneologicznych. Oba kąpieliska znane były pod nazwą "kąpieliska proboszczowskiego".

*Das Größte und Probst-Bad zu Warmbrunn in Schlesien
nach einer Zeichnung von F. A. Tittel*

Łaźnia w Cieplicach. Miedzioryt kolorowany z pierwszej połowy XIX w. (F.A. Tittel).

Własność Muzeum Karkonoskiego w Jeleniej Górze; nr inw. MJG AH 2590.

Według relacji Kaspra Hoffmana, osobistego lekarza kurfiursty saskiej Pawła Lutra, przebywającego na leczeniu w Cieplicach w 1569 r., wynika, że zdewastowana XV-wieczna zabudowa kamiennego kąpieliska i zbyt ciasne jego wnętrze, mogące pomieścić jednorazowo zaledwie 6 osób, wymagało gruntownej modernizacji. Z nowocześniejszych jak na owe czasy obiektów balneologicznych, wzniesionych w latach 1576-1609, mogło jednocześnie korzystać od 12 do 14 osób.

Cieplice Śląskie począwszy od końca XVI w. stały się popularnym uzdrowiskiem nie tylko na Dolnym Śląsku, ale cieszyły się także zasłużoną sławą w krajach ościennych, ściągali tam chorzy z Niemiec, Czech, Saksonii, Pomorza, Litwy, a nawet z Rosji. Wśród przybywających byli również i Polacy. Miejscowe kroniki, podają, że pierwsi przybysze z Korony pojawili się w Cieplicach pod koniec XVI w., w ich gronie znalazła się m.in. Helena Klucznikowa, żona burmistrza Warszawy.

Liczba przybyszów z Rzeczypospolitej w XVII w. gwałtownie zwiększyła się w porównaniu z XVI w. Byli wśród nich ludzie znakomici urodzeniem i piastujący wysokie urzędy. W marcu 1652 r. na leczeniu przebywał czołowy pisarz polskiego baroku, autor traktatu politycznego *"Satyry albo przestrogi do poprawy rządu i obyczajów w Polsce"* Krzysztof Opaliński. W 1654 r. bawił podkanclerzy Króla Jegomości Jana Kazimierza - Jan Rosicki i kasztelan wieluński Zygmunt Zapolski. W 1676 r. na czele licznego orszaku, składającego się z wielbłądów, mułów, kilkudziesięciu husarzy, dragonów, chorągwi rajtarskich i znacznej liczby służby, do Cieplic przybył podkanclerzy litewski Michał Kazimierz Radziwiłł. Dokładną relację z jego pobytu znamy ze szczegółowego opisu Teodora Bilewicza. Z zabiegów balneologicznych korzystał również w owym czasie uczestnik bitwy pod Cecorą /1620/ i pogromca wojsk szwedzkich pod Trzcianą - hetman koronny Stanisław Koniecpolski.

W 1687 r. nie lada zaszczyt spotkał Cieplice - przyjechała tam na kurację Marysieńka Sobieska z dziećmi, całym dworem (liczącym według miejscowego kronikarza 1500 osób) i kilkuset wozami. Pobyt polskiej monarchini w cieplickim kurorcie nie był mile widziany przez dwór cesarski w Wiedniu ze względu na propolskie nastawienie ówczesnego właściciela Cieplic Leopolda Schaffgotscha. Przypuszczalnie dlatego właśnie Marysieńka skróciła swój pobyt w uzdrowisku do kilku tygodni. Tradycję Sobieskich kontynuował syn Marysieńki - Jakub, stale rezydujący na przełomie XVII i XVIII w. na zamku w Oławie. Przebywał on w Cieplicach w otoczeniu swego dworu dwukrotnie w 1692 i 1702 r. Z dobrodziejstw cieplickich wód korzystali również przedstawiciele polskiego episkopatu. Jednym z nich był prymas i kardynał Michał Radziejowski.

Upadek gospodarczy Rzeczypospolitej, spowodowany niszczącymi działaniami w okresie wojny północnej (1700-1721), wyczerpującymi kraj walkami stronnictw politycznych w epoce saskiej i w czasach panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego, nie sprzyjał kosztownym i niebezpiecznym podróżom do odległych

krajów. Z tego więc względu nastąpiło gwałtowne zmniejszenie liczby polskich kuracjuszy w cieplickim uzdrowisku. Tragiczne chwile ostatnich lat naszego bytu państwowego wpłynęły na zwiększenie się liczby przybyszów z Polski w podkarkonoskim uzdrowisku. Wielu wybitnych przeciwników rządów oligarchii targowickiej w drodze do Drezna, ówczesnego ośrodka polskiej myśli niepodległościowej, przejeżdżając przez Śląsk zatrzymywało się w cieplickim uzdrowisku nie tylko w celu "podreperowania" nadszarpniętego zdrowia, ale również zbierania sił do wzmożonej działalności politycznej. Jednym z nich był czołowy działacz Komisji Edukacji Narodowej, późniejszy współtwórca Konstytucji 3 Maja - Hugo Kołłątaj. Przebywał on tutaj dwukrotnie w 1791 i 1808 r., lecząc dolegliwości związane z podagrá.

Oprócz przekazów kronikarskich bardzo cenne, ale dotychczas nie wykorzystane w piśmiennictwie balneologicznym, są zachowane w Wojewódzkim Archiwum Państwowym we Wrocławiu „*Spisy kuracjuszy*” (Bade Liste). Były one regularnie prowadzone przez zarząd cieplickiego uzdrowiska od 1811 do 1944 r. i obejmują łącznie 951 jednostek archiwalnych. Z tej ilości foliów i poszytów aż 664 dotyczy rejestrów kuracjuszy. Na ich podstawie można określić narodowość, pochodzenie społeczne, profesję, miejsce zamieszkania, rodzaje dolegliwości i czas pobytu kuracjuszy w Cieplicach.

Wśród osób korzystających z dobrodziejstw cieplickich wód można było spotkać wielu naszych rodaków z Wielkiego Księstwa Poznańskiego, Królestwa Kongresowego i Galicji. Ich frekwencja była ściśle związana z aktualnie panującą sytuacją polityczną nad Wisłą i Wartą. Ustabilizowanie się sytuacji politycznej w Europie po Kongresie Wiedeńskim w 1815 r. spowodowało znaczny napływ polskich kuracjuszy do dolnośląskich ośrodków balneologicznych.

Cieplickie wody słynące ze swojej skuteczności w leczeniu różnych zranień ściągały przede wszystkim weteranów wojen napoleońskich. Walczący niedawno przeciwko sobie na polach bitewnych, okryci sławą oficerowie różnych narodowości, kucali teraz w basenie zgodnie i posłusznie w długich lnianych koszulach. Znaczną grupę leczących obrażenia cielesne, według relacji uczestnika wojen napoleońskich Ignacego Lubowieckiego, stanowili oficerowie formacji legionowych walczący na wielu frontach w Hiszpanii, Włoszech, Francji, Niemczech oraz na azjatyckich i europejskich obszarach Rosji carskiej. Największy ich napływ przypadł na lata 1816-1826. Rekordowymi sezonami pod tym względem były lata 1816, 1817 i 1818, kiedy to Polacy stanowili 10% wszystkich kuracjuszy.

Oprócz kadry oficerskiej do Cieplic na okres lata przyjeżdżała polska arystokracja. Wśród niej można było spotkać m. in. rozpoczynającego dopiero karierę polityczną młodego księcia Adama Czartoryskiego, późniejszego przywódcę stronnictwa konserwatywnego podczas powstania listopadowego i w okresie Wielkiej Emigracji, wpływowego w sferach politycznych Królestwa Kongresowego ministra

Oświecenia Publicznego Stanisława Potockiego czy wreszcie namiestnika Królestwa Kongresowego generała Józefa Zajączka.

Dużym wydarzeniem w dziejach cieplickiego kurortu był przyjazd matki księcia Adama Czartoryskiego, pani na Puławach, księżny Izabeli Czartoryskiej w lipcu 1816 r. Pobyt księżny w cieplickim uzdrowisku został przez nią samą w drobnych szczegółach opisany w dzienniku podróży na Śląsk. Orszak książęcy składał się z trzech zaprzyjaźnionych hrabianek, osobistego lekarza i dziewięciu służących. Podobnie przedstawiał się przyjazd do Cieplic w tym roku hrabiny Anny Potockiej z Warszawy. Polscy przybysze budzili u miejscowej ludności zachwyt sposobem bycia, wykształceniem i kulturą. W Cieplicach przebywali w owym czasie: twórca polskiej sceny narodowej i autor sztuki scenicznej *"Krakowiacy i górale"* - Wojciech Bogusławski oraz pierwszy kapelmistrz Teatru Narodowego w stolicy - Józef Elsner, nauczyciel Fryderyka Chopina. Literaturę reprezentował czołowy przedstawiciel polskiego romantyzmu - Kazimierz Brodziński.

Napięta sytuacja wewnętrzna w Królestwie Polskim, spowodowana zwiększeniem aktywności politycznej w szeregach armii polskiej i szerokich kręgach studenckich, wpłynęła na zmniejszenie się liczby polskich kuracjuszy. O gwałtownym ograniczeniu przyjazdów naszych rodaków do dolnośląskich kurortów może świadczyć fakt, że w roku wybuchu powstania listopadowego (1830) w rejestrach cieplickiego uzdrowiska nie zanotowano ani Jednego polskiego nazwiska.

Po ustabilizowaniu się sytuacji politycznej w Królestwie Kongresowym po 1831 r. Cieplice ponownie gościły przybyszów z nad Wisły i pozostałych zaborów. Najliczniejszą grupę stanowiło ziemiaństwo. Obok przeważającej części drobnej szlachty można było spotkać przedstawicieli arystokracji: książąt (Radziwiłł), 77 rodzin hrabiowskich, 11 rodzin baronów. Drugą co do wielkości grupę polskich kuracjuszy stanowiła burżuazja z południowych terenów Wielkiego Księstwa Poznańskiego, w tym również z Kalisza, Ostrowa Wielkopolskiego, Poznania, Krakowa i Warszawy. Na ogólną liczbę 529 osób, wywodzących się ze sfer handlowych i kupieckich, 11 reprezentowało bogatą finasjerę, głównie bankierów warszawskich. Do nich zaliczali się m.in.: Stanisław Brünner, Samuel Bergson, Jakub Epstein, Jakub Flatau, Antoni Frankel, Leon Goldstand, Leopold Kronenberg, Samuel Natanson, Szymon Rosen. Wielką rzadkością były natomiast nazwiska wywodzące się z klas upośledzonych - reprezentanci rzemiosła, włościanstwa, rodzącego się proletariatu i biedoty miejskiej.

Znaczną grupę stanowili przedstawiciele życia politycznego m.in. : bohater bitwy racławickiej (1794) uczestnik wyprawy legionów na wyspę San Domingo i powstaniec z 1830 r. - Kazimierz Małachowski, ostatni dyktator powstania listopadowego - Michał Krukowiecki, liczni emisariusze powstania krakowskiego (1846) i powstańcy z 1863 r. Cieplice gościły ponadto wybitnych przedstawicieli polskiej kultury m.in.: wnuka Wojciecha Bogusławskiego - Władysława, znanego reżysera warszawskich teatrów, założyciela tygodnika *„Ruch Muzyczny”* i Warszawskiego Towarzystwa Muzycznego

- profesora Józefa Sikorskiego, głośnego pisarza i kronikarza powstania styczniowego - Walerego Przyborowskiego, zasłużonego propagatora polskiej kultury na obczyźnie i założyciela polskiego Muzeum w Rapperswil - Władysława Platera, działacza politycznego na terenie Galicji, wybitnego historyka krytyka literackiego - Antoniego Małeckiego.

Z zabiegów balneologicznych w omawianym okresie korzystało 45 lekarzy różnych specjalności: ginekolodzy - Karol Adamski, Jan Braun, Dawid Flam, Antoni Henryk August Freudenreich oraz Adolf i Ludwik Neugebauerowie, arkuszerzy - Józef Antoni Jagielski i Jan Pozniakowski, chirurdzy - Andrzej Dybek, Michał Kamiński, Aleksander Konarski, Karol Marcinkowski, Stanisław Witkowski, Fryderyk Wolter, Jerzy Rywadzki i Józef Zabłudowski, epidemiolodzy - Jan Sylwester Buski, Ludwik Gąsiorowski, Kłosowski, Leopold August Leo i Emil Gosławski, patolodzy i terapeuci - Ignacy Baranowski, Henryk Łuczykiewicz i Józef Konstanty Rose, laryngolog - Adam Baueretz, okulista - Stanisław Kronenberg, farmakolog - Maksymilian Leinweber, stomatolog - Aleksander Lemlein. Niektórzy z nich byli kierownikami katedr w Warszawskiej Akademii Medyko-Chirurgicznej Szkoły Głównej w Warszawie (I. Baranowski, J. Kosiński, A. i L. Neugebauerowie, J. K. Rose) i uznanymi autorytetami w swojej specjalności.

Można było wśród nich spotkać także przedstawicieli idei niepodległościowej. Jednym z nich był Karol Marcinkowski, uczestnik powstania listopadowego, który za swą patriotyczną postawę został skazany przez władze pruskie na kilkanaście lat pobytu w twierdzy w Świdnicy. Innym gorącym patriotą był powszechnie szanowany profesor patologii i terapii ogólnej Akademii Medyko-Chirurgicznej Szkoły Głównej w Warszawie - Ignacy Baranowski. Za swój udział w powstaniu styczniowym nie tylko został on zmuszony do zrezygnowania z pracy pedagogicznej, ale także musiał opuścić kraj. Do grona jego przyjaciół należeli czołowi przedstawiciele polskiej literatury pozytywistycznej: Bolesław Prus i Eliza Orzeszkowa, znana pisarka Narcyza Żmichowska, wybitny dramaturg Stanisław Witkiewicz. Był również lekarz, odkrywca Zakopanego - Tytus Chałubiński, o którego przywiązaniu do polskości może świadczyć fakt, że w okresie wzmożonej rusyfikacji w latach osiemdziesiątych ubiegłego stulecia wraz żoną prowadził we własnym domu tajne nauczanie dla nauczycieli pragnących podjąć w przyszłości pracę w środowisku miejskim. Za swoje przywiązanie do polskości, a w szczególności do mowy ojczystej, został usunięty z katedry uniwersyteckiej Ludwik Neugebauer, autor 391 prac z zakresu ginekologii i położnictwa oraz członek 33 towarzystw naukowych lekarskich. Duże zasługi dla umocnienia polskości na Śląsku Cieszyńskim położył lekarz warszawski Nestor Bucewicz. W testamencie zapisał on pokaźną sumę dla finansowania działalności oświatowej Macierzy Szkolnej i akcji wydawniczej Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie.

Pasji życiowej i zainteresowaniom naukowym Henryka Łuczykiewicza Warszawa zawdzięcza powstanie Pamiętnika Towarzystwa Warszawskiego. w wychodzącym od 1862 r. wspomnianym periodyku zamieszczał on informacje

dotyczące najnowszych osiągnięć wiedzy medycznej i aktualnej tematyki prac środowiska lekarskiego. Podobne zainteresowania przejawiał inny współcześnie żyjący lekarz warszawski - Julian Kosiński. Był on założycielem i wieloletnim prezesem Warszawskiego Towarzystwa Naukowego. Na terenie Wielkopolski bardzo czynnie zaangażowani w życie gospodarcze byli dwaj lekarze poznańscy: Józef Antoni Jagielski, aktywny członek poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk w sekcji przyrodniczej i udziałowiec spółki akcyjnej „Bazar Poznański” oraz Jan Sylwester Buski, przez kilka lat pełniący funkcję dyrektora Banku Przemysłowego i Banku Włościańskiego w Poznaniu. Swoją działalnością finansową na tym stanowisku przyczynił się znacznie do wspierania polskiego włościaństwa na terenie Wielkopolski w okresie działalności Komisji Kolonizacyjnej i Działalnością społeczną zajmował się także łódzki lekarz Maksymilian Leinweber. Jemu to rodząca się robotnicza Łódź zawdzięcza powstanie nowoczesnego jak na owe czasy aptekarstwa. Jako członek Rady Miejskiej zajmował się czynnie sprawami czystości, porządku i bezpieczeństwa na terenie Łodzi. Z powodu nastawienia propolskiego został odsunięty od pełnienia jakichkolwiek funkcji w Radzie Miejskiej.

Oprócz wymienionych lekarzy figurujących na listach kuracjuszy cieplickich, a którzy dzięki swym zdolnościom, pracy i zainteresowaniom naukowym na trwałe weszli do kart naszej XIX-wiecznej kultury narodowej, byli również mniej znani przedstawiciele świata medycznego, przede wszystkim lekarze praktycy, rekrutujący się głównie z Wielkiego Księstwa Poznańskiego, ślad ich pobytu w cieplickim kurorcie pozostał jedynie w postaci zapisu w rejestrze kuracjuszy. Wyjątkiem w tym zakresie był doktor medycyny, lekarz praktyk Kazimierz Góra z Kępna. Zasłynął on w Kępnie, jak i jego okolicach, Jako bardzo dobry lekarz. Za udział w zwalczaniu szerzącej się w szeregach powstańczych cholery w 1831 r. został odznaczony przez rząd powstańczy krzyżem Virtuti Militari. Patriotyczne tradycje kontynuował jego syn, który poległ bohaterską śmiercią w powstaniu styczniowym. Po upadku powstania listopadowego Kazimierz Góra powrócił w rodzinne strony i osiadł w Kępnie, gdzie kontynuował praktykę lekarską. Nie tylko sam korzystał z dobrodziejstw cieplickich wód, ale chętnie zalecał je również licznie odwiedzającym go chorym. Wdzięczni za odzyskane zdrowie pacjenci przywozili swemu dobrodziejowi w upominku „szkłanice kryształowe”. Niektóre z nich są obecnie w posiadaniu Muzeum Regionalnego² w Jeleniej Górze.

Niecodziennym gościem cieplickiego uzdrowiska był Aleksander Konarski, polski chirurg stale mieszkający w Londynie, były uczestnik powstania listopadowego. Łączyły go zażyłe stosunki z elitą życia politycznego we Francji m.in. z byłym cesarzem Ludwikiem Napoleonem Bonaparte III, gdy ten przebywał na emigracji w Londynie po 1871 r. Po zdrowie do Cieplic przyjeżdżali również medycy pochodzenia rosyjskiego stale mieszkający w Warszawie (prof. Buschmakin, Windischbauer).

² Obecnie Muzeum Karkonoskie w Jeleniej Górze

Piękno Cieplic, jego walory klimatyczne, uroki okolicznych zabytków i malowniczość Karkonoszy, a przede wszystkim lecznicze właściwości występujących tu wód ściągały do kurortu wielu naszych rodaków począwszy od połowy XVII w. do schyłku XIX w. Największy jednak napływ polskich kuracjuszy przypadł na XIX w., głównie w okresie ustabilizowanej sytuacji politycznej pod zaborami. Wśród wielu przybyszów znad Wisły i Warty znaleźli się przedstawiciele arystokracji, sfer handlowych, życia politycznego i kulturalnego. Niektórzy z nich przybywali kilkakrotnie do tego podkarkonoskiego uzdrowiska urzeczeni zarówno malowniczością jego położenia, jak i przynoszącymi ulgę schorowanemu ciału miejscowym wodom leczniczym. Do nich należała m.in. Rozalia Saulsonowa, żona kupca warszawskiego i autorka pierwszego przewodnika po Cieplicach Śląskich. Sporo miejsca cieplickiemu uzdrowisku poświęcił Bełza³ w swej monografii Karkonoszy „Góry Olbrzymie” i Bogusz Zygmunt Stęczyński w swym poemacie „Śląsk w pieśniach”. Dość znaczną grupę naszych rodaków korzystających z zabiegów balneologicznych stanowili lekarze. Swoim pobytem, a szczególnie propagowaniem właściwości leczniczych miejscowych wód wśród swoich pacjentów, przyczyniali się do popularyzowania cieplickiego uzdrowiska w szerokich kręgach społeczeństwa polskiego.

Lata wzmożonej germanizacji w okresie Kulturkampfu i powstanie ośrodków uzdrowiskowych na terenie Królestwa Kongresowego i zaboru austriackiego w drugiej połowie XIX w. spowodowały widoczne zmniejszenie liczby polskich kuracjuszy w Cieplicach. Zdecydowana większość naszych rodaków, kierując się zapewne względami patriotycznymi wyjeżdżała do: Buska, Ciechocinka, Iwonicza, Krynicy, Nałęczowa, Rymanowa, Szczawnicy, Zakopanego. Tylko nieliczni udawali się do dolnośląskich kurortów. Przybywali tam głównie dla „podreperowania” zdrowia, a tylko czasami przez snobizm.

Adolf Andrejew

³ Bełza, Stanisław (1849-1929) – pełny tekst „Górach Olbrzymich” dostępny w JBC pod adresem <http://jbc.jelenia-gora.pl/dlibra/doccontent?id=151&dirids=1>

Spis polskich lekarzy leczących się w cieplickim uzdrowisku

1. ADAMSKI Karol (1859-1900) - lekarz praktyk; brak bliższych informacji biograficznych.
2. BARANOWSKI Ignacy (1833-1919) - profesor Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie, specjalista chorób wewnętrznych, diagnostyki i terapii ogólnej
3. BAUERERTZ Adam - brak bliższych informacji biograficznych
4. BEDNARCZYK, - radca medyczny z Kalisza; brak bliższych informacji biograficznych.
5. BONDY Edward (1833-1901) - brak bliższych informacji biograficznych
6. BRAUN Jan (1834-1899) ordynator szpitala pod wezwaniem św. Ducha w Warszawie, sekretarz Warszawskiego Towarzystwa Lekarskiego.
7. BUCEWICZ Nestor (1834-1906) - warszawski lekarz praktyk, znany mecenas Macierzy Szkolnej i Polskiej Akademii Umiejętności.
8. BUSKI Jan Sylwester (1830-1909) - poznański lekarz wojskowy, członek zarządu Banku Przemysłowego i Włociańskiego.
9. CYTWIC Józef, lekarz z Kalisza; brak bliższych informacji biograficznych.
10. DIEHL Juliusz Robert (1846-1913) - ordynator szpitala pod wezwaniem św. Łazarza w Warszawie, prezes konsystorza ewangelicko-reformowanego.
11. DRYGALSKI z Berlina; brak bliższych informacji biograficznych.
12. DUBECKI, lekarz warszawski z początków XIX w. ; brak bliższych informacji biograficznych.
13. DYBEK Andrzej (1783-1826), znany warszawski chirurg, profesor Akademii Lekarskiej w Warszawie.
14. FLAM Dawid (1793-1866), warszawski lekarz żydowskiego pochodzenia, specjalista z zakresu położnictwa.
15. FREUDENREICH Antoni Henryk August (1808-1884), lekarz poznański, specjalista w dziedzinie akuszerii i ginekologii, przyjaciel K. Marcinkowskiego i L. Gąsiorowskiego.
16. GOSŁAWSKI Emil (1819-1880), ordynator szpitala w Rawie Mazowieckiej, specjalista epidemiolog.

17. GÓRA Kazimierz (1799-1853), lekarz z Kępna, uczestnik powstania listopadowego.
18. GRABOWSKI Ludwik, lekarz warszawski, ordynator szpitala pod wezwaniem św. Ducha i Łazarza, długoletni bibliotekarz Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego.
19. HRABOWSKI z Radomia; brak bliższych informacji biograficznych.
20. JAGIELSKI Józef Antoni (1792-1865), lekarz poznański, specjalista z zakresu położnictwa, przyjaciel K. Marcinkowskiego, osłonek Towarzystwa Naukowej Pomocy, Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.
21. JANASCH Karol, lekarz warszawski z początków XIX w.; brak bliższych informacji biograficznych.
22. KAMIŃSKI Michał, chirurg warszawski; brak bliższych informacji biograficznych.
23. KHITTEL Karol, lekarz czeskiego pochodzenia na dworze księżnej Izabeli Czartoryskiej w Puławach.
24. KŁOSOWSKI, lekarz w lazarecie w Księstwie Łowickim. Miał duże zasługi w zwalczaniu epidemii cholery w Królestwie Polskim w latach czterdziestych XIX w.
25. KONARSKI Aleksander Samuel Ernest (1803-1893), chirurg w okresie powstania listopadowego, handlarz win po 1831 r., miał ożywione kontakty towarzyskie z elitą świata politycznego i sfer handlowych w krajach Zachodniej Europy.
26. KOSIŃSKI Julian (1833-1914), warszawski chirurg, kierownik Katedry Anatomii Opisowej Szkoły Głównej i kierownik Katedry Chirurgii Operacyjnej Szkoły Głównej.
27. KRONENBERG (1809-1843), lekarz warszawski, znany okulista, syn warszawskiego finansisty Leopolda Kronenberga.
28. LEINWEBER Maksymilian (1814-1885), znany farmaceuta i działacz społeczny w Łodzi, gorący patriota.
29. LEO Leopold August (1794-1868), lekarz warszawski żydowskiego pochodzenia, założyciel i ordynator Instytutu Oftalmicznego w Warszawie, jeden z założycieli Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego.
30. ŁUCZYKIEWICZ Henryk (1826-1891), profesor Wydziału Lekarskiego Szkoły Głównej w Warszawie, specjalista z zakresu patologii i terapii.

31. MANKIEWICZ Ludwik z Inowrocławia; brak bliższych informacji biograficznych.
32. MARCINKOWSKI Karol (1800-1846), lekarz poznański, specjalista z zakresu chirurgii i położnictwa, znany społecznik, inicjator założenia domu handlowego "Bazar" w Poznaniu.
33. NEUGEBAUER Ludwik Adolf (1821-1890), profesor Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie, specjalista z zakresu położnictwa, członek 30 towarzystw naukowych krajowych i zagranicznych.
34. NEUGEBAUER Franciszek Ludwik (1856-1914), specjalista w dziedzinie położnictwa, etiologii i patogenezy, ordynator szpitala pod wezwaniem św. Ducha w Warszawie, autor 391 prac naukowych, członek 33 towarzystw naukowych lekarskich.
35. POZNAKOWSKI Jan, lekarz z Brześcia Kujawskiego z lat czterdziestych XIX w., specjalista z zakresu położnictwa; brak bliższych informacji biograficznych.
36. REJEWSKI Juliusz Teofil; brak bliższych informacji biograficznych.
37. ROSE Józef Konstanty (1826-1863), profesor Akademii Medyko-Chirurgicznej Szkoły Głównej w Warszawie, chirurg.
38. RUTKOWSKI Maciej, lekarz poznański z drugiej połowy XIX w. rodem z Gostynina, lekarz wojskowy w armii pruskiej.
39. RYWADZKI Jerzy, warszawski chirurg z początków XIX w., lekarz wojskowy w okresie powstania listopadowego, kawaler krzyża Virtuti Militari.
40. SZANCER Bernard brak bliższych informacji biograficznych.
41. VETTER Alojzy Rudolf, austriackiego pochodzenia, profesor anatomii i okulistyki Akademii Krakowskiej z początków XIX w.
42. WITKOWSKI Stanisław (1830-1873), znany chirurg warszawski, asystent w Klinice Chirurgicznej prof. Le Bruna w Warszawie.
43. WOLTER Fryderyk, chirurg warszawski z początków XIX w.; brak bliższych informacji biograficznych.
44. ZABŁUDOWSKI Józef, asystent w Klinice Chirurgicznej prof. Bergmana w Berlinie; brak bliższych informacji biograficznych.
45. ZALESKI Seweryn, lekarz więzień warszawskich z lat osiemdziesiąt XIX w.; brak bliższych informacji biograficznych.

PIŚMIENNICTWO

1. Akta Majątek Schaffgotschów: Bade Liste. Cieplice Zdrój, syg. 1-66h.
2. Bandurka M.: Archiwum rodziny Leinweberów. Farm. Pol. nr 19-20.
3. Bartkiewicz R. : Szkoła Główna Warszawska (1862-1869). Kraków 1901.
4. Dergemann J. G. : Beschreibung und Geschichte von Warmbrunn. Jelenia Góra 1830.
5. Bote in Riesen Gebirge. Jelenia Góra 1811-1876.
6. Codex diplomaticus Silesiae. T. VII, cz. III, nr 1656, 2060, 2097.
7. Czarkowski L.: Sylwetki profesorów Wydziału Lekarskiego w Uniwersytecie Warszawskim. Archiwum Historii i. Filozofii Medycyny, t. VIII, Poznań 1928.
8. Czartoryska I. : Dylizanssem przez Śląsk, dziennik podróży do Cieplic w roku 1816. W oprac. Jadwigi Bujańskiej. Wrocław 1968.
9. Dziennik Poznański. 1884, r. 26, nr 279.
10. Gąsiorowski L.: Zbiór wiadomości do historii sztuki lekarskiej. T. III, Poznań 1854.
11. Koźmiński S.: Słownik lekarzów polskich. Warszawa 1888.
12. Lekarz Wojskowy. T. XXXI, Warszawa 1938.
13. Łapiński Z.: Zarys historii chirurgii warszawskiej. Polski Przegląd Chirurgiczny, 1960, nr 8/9.
14. Łoza S.: Rodziny polskie pochodzenia cudzoziemskiego, osiadłe w Warszawie i okolicach. Warszawa 1932.
15. Łyskanowski M.; Medycyna i lekarze dawnej Warszawy. Warszawa 1976.
16. Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. T. III, ser. V, Warszawa 1968.
17. Pełczyński J. : Dr Karol Adamski, wspomnienie pośmiertne. Czas Lekarski, t. II, Warszawa 1900.
18. Polski Słownik Biograficzny, Kraków, t. I, 1935; t. III, 1937; t. VII, 1958; t. XII, 1967; t. XIX, 1974; t. XXII, 1977.

19. Reymann K.: Szkice genealogiczne. Warszawa 1936.
20. Seyda B.: Dzieje medycyny. Warszawa 1973.
21. Schwenckfeldt C.; Hirschbergischen Warmen Bades Beschreibung. Wyd. II, Jelenia Góra 1619.
22. Wendt J.: Die Thermen zu Warmbrunn. Wrocław 1840.
23. Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana. Warszawa, t. 25, 1900; t. 41, 1908.
24. Wielkopolski Słownik Biograficzny. Warszawa 1981.
25. Wybieralski A.: Lekarze urzędowi Królestwa Kongresowego. W: Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego. T. XXVII, Warszawa 1964.